

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ
СІКОРСЬКОГО»**

Факультет соціології і права Кафедра соціології

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Павло КУТУЄВ

«_» _____ 20__р.

Дипломна робота

**на здобуття ступеня бакалавра
за освітньо-професійною програмою «Врегулювання конфліктів та
медіація» спеціальності 054 «Соціологія»
на тему: «Право на житло: потреба та виклики для внутрішньо
переміщених осіб»**

Виконала:

студентка IV курсу, групи СЛ-71
Гриценко Поліна Михайлівна

Керівник:

старший викладач кафедри соціології, к. соц. наук
Дутчак Оксана Анатоліївна

Рецензент:

доцент кафедри теорії та практики управління,
к. держ. упр., доцент
Цимбаленко Яна Юріївна

Засвідчую, що у цій дипломній
роботі немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань.

Студентка Гриценко П.М.

**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології**

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Спеціальність – 054 «Соціологія»

Освітньо-професійна програма «Врегулювання конфліктів та
медіація»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____Павло КУТУСВ

«___» _____ 20__р.

ЗАВДАННЯ

на дипломну роботу студентці Гриценко Поліні Михайлівні

1. Тема роботи «Право на житло: потреба та виклики для внутрішньо переміщених осіб», керівник роботи Дутчак Оксана Анатоліївна, старший викладач кафедри соціології, затверджені наказом по університету від 20 травня 2021р. №1226-с

2. Термін подання студентом роботи 11.06.2021

3. Об'єкт, предмет роботи

Об'єкт: дослідження є внутрішньо переміщені особи з Донецької і Луганської областей та АР Крим

Предмет: права та виклики ВПО щодо отримання житла

4. Зміст роботи:

ВСТУП.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження інтеграції та адаптації внутрішньо переміщених осіб.

1.1 Внутрішньо переміщені особи: концептуалізація поняття та статистичний зріз.

1.2 Ресурсний підхід до аналізу проблем ВПО .

РОЗДІЛ 2. Житло як матеріальна та соціальна потреба внутрішньо переміщених осіб.

2.1 Нормативно-правове регулювання житлового питання.

2.2 Виклики розміщення та забезпечення ВПО житлом. Державні програми надання допомоги.

РОЗДІЛ 3. Житлове питання внутрішньо переміщених осіб за даними фокус-групи.

3.1 Методологічні аспекти проведення фокус-групового дослідження.

3.2 Виклики внутрішньо переміщених осіб при пошуку житла. Аналіз фокус-групової дискусії.

Висновки.

Список використаних джерел.

5. Перелік ілюстративного матеріалу – 1 презентація.

6. Дата видачі завдання березень 2021р.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
	Визначення напрямку дослідження	Вересень 2020	
	Формування джерельної бази дослідження	Жовтень-листопад 2020	
	Складання розгорнутого плану	Грудень 2020	
	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	Січень 2021	
	Підготовка і написання I розділу дипломної роботи (Теоретико-методологічні засади дослідження інтеграції та адаптації внутрішньо переміщених осіб)	Лютий- березень 2021	
	Написання II розділу дипломної роботи (Житло як матеріальна та соціальна потреба вимушено переміщених)	Квітень-травень 2021	
	Написання III розділу (Житлове питання внутрішньо переміщених осіб за даними фокус-групи), висновків та коригування списку літератури.	Травень – червень 2021	
	Передача дипломної роботи на кафедру	11.06.2021	

Студент

Поліна ГРИЦЕНКО

Керівник роботи

Оксана ДУТЧАК

Анотація

Гриценко П.М. Право на житло: потреба та виклики для внутрішньо переміщених осіб – На правах рукопису. Дипломна робота за спеціальністю 054 «Соціологія». – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. – Київ, 2021. – 59 с., список джерел з 24 найменувань.

У даній дипломній роботі розглядаються питання стосовно права на житло для ВПО, а також потреба та виклики ВПО при нового пошуку помешкання. На основі теоретичного та емпіричного опрацювання з'ясовано, які виклики заважають ВПО у повній мірі адаптуватись при їхньому вимушеному переміщенні.

Виявлено та виокремлено основні проблеми при пошуку житлового приміщення, оренди, придбання нерухомості, участі у державних програмах по наданню житла. Зафіксована та охарактеризована незадоволеність якістю наданих умов для перебування у місцях колективного проживання.

За допомогою аналізу даних, отриманих під час фокус-групового дослідження, виявлено виклики, пов'язані з реалізацією права ВПО на житло.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, ВПО, переселенці, мігранти, житло, житлове питання, житлові умови, збройний конфлікт, адаптація, державна допомога, міграція.

Abstract

Hrytsenko P. M. The right to housing: the need and challenges for internally displaced persons - On the rights of the manuscript. Thesis on specialty 054 "Sociology". - National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky", Department of Sociology. - Kyiv, 2021. - 59 pp., List of sources from 24 names.

This thesis deals with issues related to the right to housing for IDPs, as well as the needs and challenges of IDPs in the new search for housing. On the basis of theoretical and empirical elaboration, it has been clarified which challenges prevent IDPs from fully adapting to their forced relocation.

The main problems in finding housing, renting, real estate, participation in government programs for housing have been identified. Dissatisfaction with the quality of the provided conditions for staying in places of collective residence was recorded and characterized.

The analysis of the data obtained during the focus group study identified challenges related to the implementation of the IDP's right to housing.

Key words: internally displaced persons, IDPs, migration, migrants, housing, housing conditions, armed conflict, adaptation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	11
1.1. Внутрішньо переміщені особи: концептуалізація поняття та статистичний зріз.....	11
1.2. Ресурсний підхід до аналізу проблем ВПО.....	18
РОЗДІЛ 2. ЖИТЛО ЯК МАТЕРІАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНА ПОТРЕБА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	25
2.1. Нормативно-правове регулювання житлового питання.....	25
2.2. Виклики розміщення та забезпечення ВПО житлом. Державні програми надання допомоги.....	28
РОЗДІЛ 3. ЖИТЛОВЕ ПИТАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗА ДАНИМИ ФОКУС-ГРУПИ.....	39
3.1 Методологічні аспекти проведення фокус-групового дослідження.....	39
3.2 Виклики внутрішньо переміщених осіб при пошуку житла. Аналіз фокус-групової дискусії.....	44
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
Додаток А.....	58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Українське суспільство не було готове до подій, що сталися наприкінці 2013 року, а також поступово почали виникати у 2014 році. Війна на Сході України почалася з того, що Росія надала військову підтримку місцевим сепаратистам після протестів на Євромайдані та анексії Криму Росією.

Мінські домовленості I та II угоди, перемовини між Україною, Росією, Німеччиною та Францією у 2014 та 2015 роках, метою яких було припинення війни, не дали результату. Перемовини продовжують тривати на різних рівнях, але до цього часу відбулося лише тимчасове припинення вогню, частковий обмін полоненими та розмежування лінії зіткнення між територіями, що знаходяться під контролем уряду України, та з іншого боку самопроголошені ДНР та ЛНР. За даними ООН до лютого 2021 року війна призвела до загибелі понад 13000 людей, у тому числі понад 3000 цивільних осіб.

Значна частина населення регіону, стала ареною прямих воєнних зіткнень та правового хаосу. Ці процеси спричинили появу великої кількості вимушено переміщених осіб, значна частина яких виїхала на територію, підконтрольну уряду України, а деяка кількість С у сусідні держави, такі як Росія чи Білорусь.

Внаслідок переселення внутрішні мігранти зіштовхуються з певними труднощами, що виникають у процесі їхньої адаптації та налагодження життя на новому місці. Ці проблеми стосуються багатьох сфер: працевлаштування, пошуку житла, відновлення втрачених документів, доступу до соціальних послуг, підтвердження політичних прав, включаючи можливість голосування на виборах тощо. Навіть при умовах надання матеріальної та соціальної допомоги з боку держави та неурядових організацій, ВПО залишаються вразливою групою населення, основні права яких були порушені.

До 2014 року згадки про внутрішніх переселенців в Україні були пов'язані зі стихійними явищами, які змушували мешканців тимчасово покидати домівки до стабілізації ситуації, а також з аварією на Чорнобильській АЕС. Тож через неготовність до появи такого феномену як ВПО зі Сходу України та АР Крим, рішення стосовно розміщення ВПО приймалися швидко та на короткострокову перспективу.

Внутрішнім мігрантам були надані спальні місця у санаторіях, гуртожитках, дитячих таборах тощо. Але подальша окупація територій призвела до того, що частина сімей вже не змогли повернутись до свого звичного життя. Отже, перед урядом постала задача розроблення довгострокової стратегії щодо розміщення та забезпечення ВПО житлом.

У 2016 році заступник міністра соціальної політики України – Віталій Муцинін зазначив (Парламентські слухання):

Ми в 2014 році розуміючи, що забезпечити всіх житлом на цей період не можемо, прийняли урядове рішення про виділення державної допомоги на оренду житла і проживання. Це дозволило нам починаючи з 2014 року і протягом 2015 року забезпечити виплату такої допомоги майже 685 тисячам сімей внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, в 2015 році на цю допомогу витратили 3,4 мільярда гривень. У 2016 році зазначену допомогу отримують 213 тисяч сімей, за січень ми профінансували 290 мільйонів гривень.

Попри те, що з жовтня 2014 року в Україні почали реєструвати вимушено переміщених осіб та надавати їм відповідного статусу, задля гарантії реалізації прав, проблемні питання ВПО не скорочуються. До цього часу, після сьомого року з початку вимушеної міграції ВПО залишаються вразливою групою населення, через неможливість забезпечення ресурсами, що впливають на якість життєдіяльності людини.

Проблемною ситуацією дослідження є недостатня увага до викликів, що заважають ВПО при пошуку (оренди, придбання, участі у державних програмах по наданню житла) нової оселі.

Стан наукової розробленості проблеми. На сьогоднішній день українська соціологічна наука має достатньо матеріалів кількісного спрямування завдяки звітам аналітичних центрів та благодійних організацій: Cedos, Право на Захист, Вокс Україна, IDMC.

Серед вітчизняних дослідників: Тітар І.О., Слободян О., Когатько Ю.Л., Полякова С.В., Свящук. А. Л., Коломієць Т.

Серед зарубіжних дослідників: Б. Харрелл-Бонд, Д. Райан, Б. Дулі, Ч. Бенсон, Д. Галлахорн.

Хоча ці питання обговорюються в українських ЗМІ та займають певне місце в діяльності міжнародних організацій, конкретне ставлення переселенців до проблеми з пошуком житла рідко потрапляють в поле якісної стратегії досліджень, що не передбачає репрезентативних результатів. Перевагами якісної методики є можливість глибше дослідити проблему, розкрити мотивацію, знайти відповідь на питання «чому?». Такий підхід дозволяє проводити дослідження з нестандартними і вузькими аудиторіями, у нашому випадку – ВПО.

Метою роботи є виявлення викликів, пов'язаних з реалізацією права ВПО на житло.

Для досягнення окресленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- Узагальнити особливості внутрішньої вимушеної міграції на території України;
- Оцінити особливості та чинники динаміки кількості ВПО з початку подій 2014 року, ;
- Систематизувати теоретико-методологічні засади інтеграції та адаптації ВПО;
- Оцінити нормативно-правове регулювання житлового питання ВПО;
- Визначити умови доступу до державних програм забезпечення ВПО житлом;

- Оцінити потреби та виклики ВПО при пошуку можливостей для отримання житла.

Об'єктом дослідження є внутрішньо переміщені особи з Донецької і Луганської областей та АР Крим.

Предметом дослідження є права та виклики ВПО щодо отримання житла.

Методи дослідження. Методологічну основу дипломної роботи становлять: аналіз, синтез та систематизація нормативно-правових документів, наукової літератури, а також результатів досліджень міжнародних організацій за даною темою. Емпірична частина дослідження була проведена за допомогою якісної методології, а саме фокус-групової дискусії.

Структура роботи складається із вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг роботи – 59 сторінок, з них основного тексту – 50 сторінок. Список використаних джерел містить 24 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У першому розділі дипломної роботи буде розглянуто поняття внутрішньо переміщених осіб, надано статистичний зріз кількості ВПО в Україні, а також розглянуто теоретико-методологічні підходи та критерії адаптації та інтеграції ВПО.

1.1. Внутрішньо переміщені особи: концептуалізація поняття та статистичний зріз.

З середини 2014 року значна частина Донецької та Луганської областей стали локацією прямих воєнних зіткнень, які нанесли шкоду місцям проживання багатьох українців, а також анексія Криму, призвели до зростання внутрішньої міграції населення та виникнення нової групи українського суспільства – внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО).

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців на своєму інтернет ресурсі зазначає (УВКБ ООН):

«ВПО – це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від небезпеки, але не перетнули міжнародний кордон, а залишились на території рідної країни. ВПО перебувають під законним захистом свого уряду. Вони зберігають усі права та захист згідно з міжнародним законодавством з прав людини».

Відповідно до ч.1 ст.1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (Закон України № 1706-VII від 20.10.2014):

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів

насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Деякі автори у своїх роботах зазначають про можливі інші варіації, що описують ВПО: «варто зробити акцент на тому, що останніх заведено також називати «вимушеними переселенцями» або просто «переселенцями» (А.В. Путінцев, Ю.Є. Пащенко, 2018, 110).

У інтернет виданнях зазначається, що Україна станом на 2016 рік входить до десятки країн з найбільшою кількістю внутрішньо переміщених осіб, а також очолює цей рейтинг у Європі (В. Смаль, 2016).

За даними Internal Displacement Monitoring Centre – центру моніторингу внутрішнього переміщення, що збирає дані та аналізує процеси внутрішнього переміщення осіб по всьому світу, у 2015 році в Україні було 1 679 000 ВПО (Ukraine IDMC, 2015).

За графіком, що зображений на рис. 1.1. можна прослідкувати, що кількість ВПО почала зменшуватись, а станом на 2020 цей показник скоротився до 734 000.

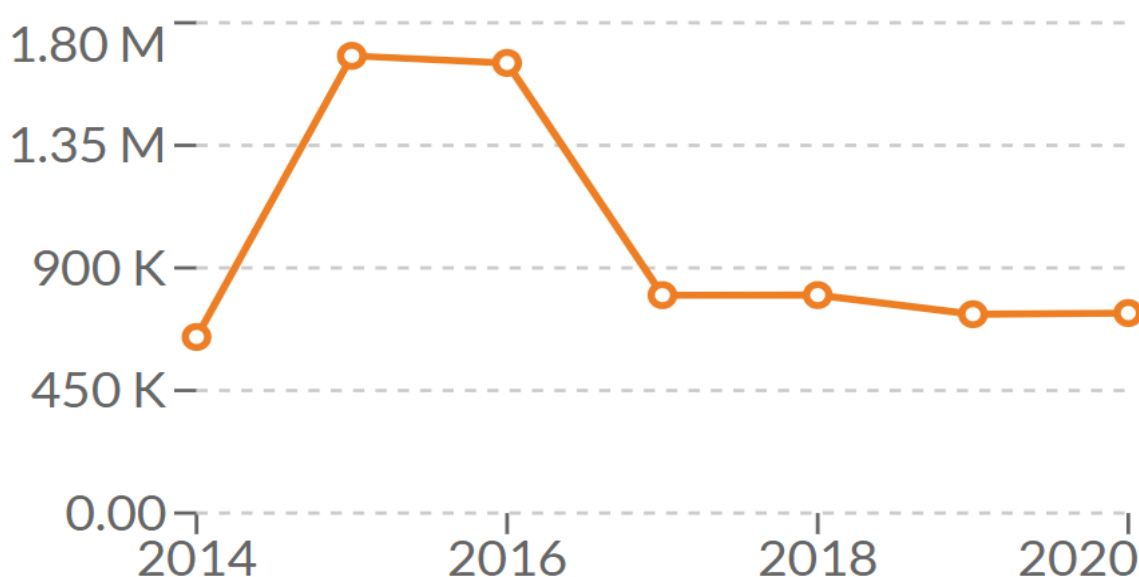

Рис. 1.1. Динаміка зміни кількості ВПО з 2014 по 2020 роки (за даними інтернет-Internal Displacement Monitoring Centre).

Отже виникає питання, що стало причиною зменшення кількості ВПО. Варто зазначити, що залишаються значні прогалини у визначеннях урядом способів реєстрації ВПО та реагуванні на звертання щодо їхніх потреб. Згідно з базою даних Міністерства соціальної політики України налічується близько 1,5 мільйона ВПО. Через бюрократичні процеси реєстрацій, ці цифри, ймовірно, можна вважати заниженими для певних регіонів країни.

Для внутрішньо переміщених осіб у яких фінансове становище є менш гострим, може не виникнути потреби отримання відповідного статусу. Такі ВПО можуть відчувати, що державна допомога, яку б вони отримали при реєстрації, не варті їхнього часу та зусиль. При цьому той факт, що реєстрація надає можливість отримувати соціальні виплати ВПО, означає, що вона, ймовірно, буде завищеною в інших місцях. Деякі люди можуть зареєструвати себе як ВПО для того, щоб забезпечити собі права громадянина України, але повертаються проживати на непідконтрольні урядом міста та при цьому отримують грошову допомогу. (Ukraine IDMC, 2018, 47).

На сайті Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України вказано (2020):

За даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб Міністерства соціальної політики України, кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які перемістилися з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим та міста Севастополя станом на 13 квітня 2020 року становить 1446881 осіб.

На рис. 1.2. зображена карта України з кількістю ВПО по кожній області України станом на липень 2020 року. Прослідковується динаміка зростання кількості зареєстрованих ВПО.

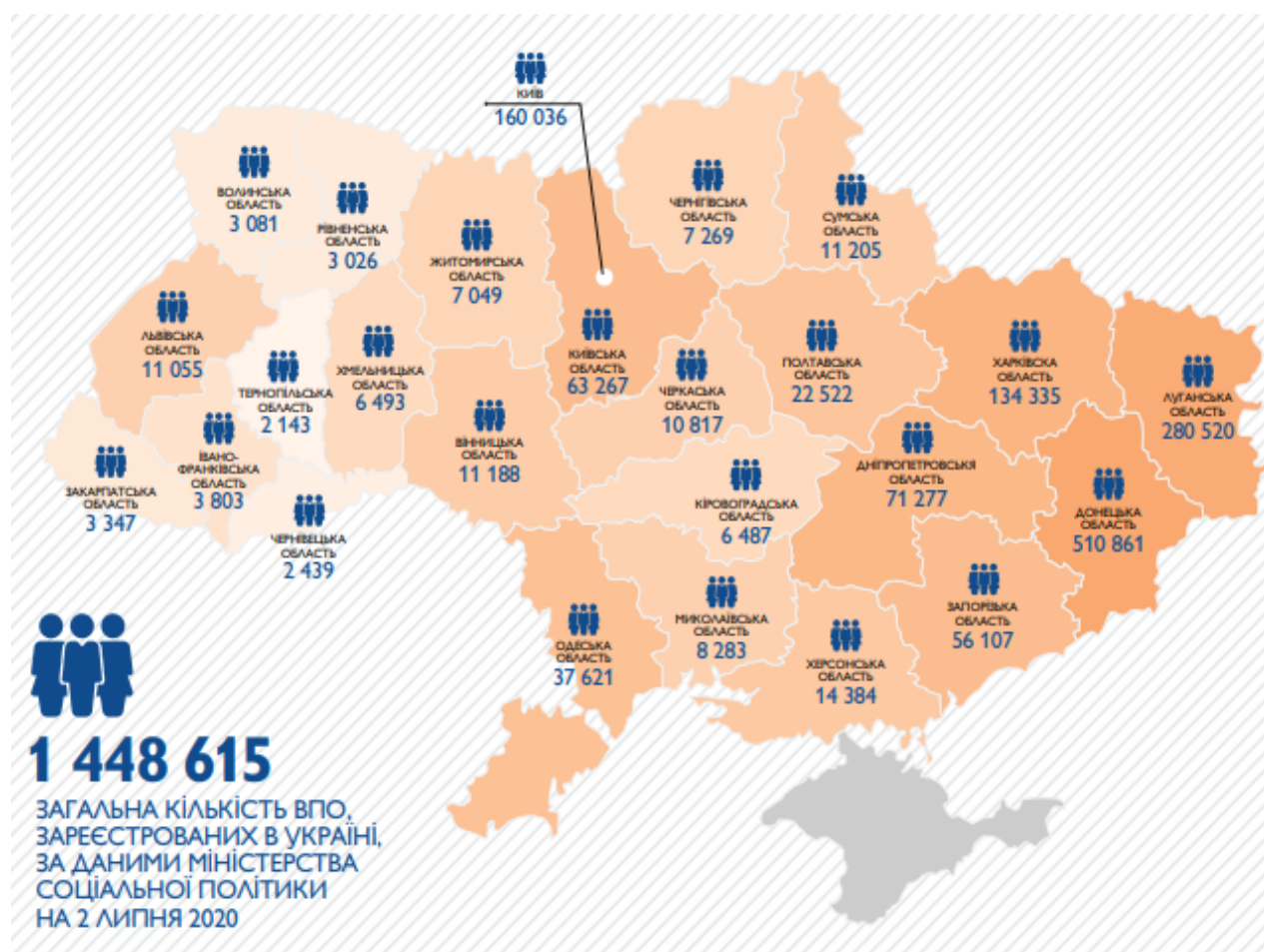

Рис. 1.1. Загальна кількість ВПО, зареєстрованих в Україні (за даними Міністерства соціальної політики на 2 липня 2020 рік).

*За логікою розфарбування, чим насиченіше помаранчевий колір, тим більша кількість ВПО проживає на даній території.

Нижче наведена Таблиця 1.1, що відображає ситуацію з кількістю ВПО, що стоять на обліку за областями. Можна зазначити, що найменша кількість ВПО була зареєстрована у західному регіоні, як наприклад у Тернопільській, Чернівецькій областях тощо.

Переважна частина ВПО, за даними Міністерства соціальної політики, перебуває на Сході України (Донецька, Луганська, Харківська області). Що стосується столиці та Київської області, то сумарна кількість ВПО налічує понад 200000 осіб.

Підраховано, що станом на 2020 рік обліковано 1173283 сім'ї. У Таблиці 1.1 також зазначена окрема кількість для різних категорій населення: працездатних осіб, пенсіонерів, дітей та ВПО з інвалідністю.

Інформація про кількість облікованих внутрішньо переміщених осіб на території України

(за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб Міністерства соціальної політики України станом на 13 квітня 2020 року; N = 1446881)

№ з/п	Назва області	Обліковано осіб	Обліковано сімей	Особи працездатного віку	Діти	особи з інвалідністю	Пенсіонери
1	ВІННИЦЬКА ОБЛ.	11181	8110	4455	2201	607	2890
2	ВОЛИНСЬКА ОБЛ.	3073	2108	1445	696	134	631
3	ЛУГАНСЬКА ОБЛ.	280437	250022	33980	21722	8234	200799
4	ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛ.	71171	53035	25188	12122	3035	28065
5	ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ	11 032	7 604	4 361	2 489	353	1 626
6	ДОНЕЦЬКА ОБЛ.	510764	433826	75266	62702	17828	315175
7	ПОЛТАВСЬКА ОБЛ.	22505	16282	7429	3732	1344	9051
8	ЖИТОМИРСЬКА ОБЛ.	7047	4759	2560	1538	428	2023
9	ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛ.	3336	2140	1590	816	143	632
10	ЗАПОРІЗЬКА ОБЛ.	56017	44766	15844	7902	2380	29351
11	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛ.	3 806	2 486	1 666	914	174	761
12	М.КИЇВ	159533	119510	81494	27725	4977	34934
13	КИЇВСЬКА ОБЛ.	62901	44132	23307	12656	2225	16183
14	КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛ.	6505	4500	2188	1320	412	2406
15	МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛ.	8255	5460	3530	1967	388	2061
16	ОДЕСЬКА ОБЛ.	37487	26580	15903	7804	1524	7843
17	РІВНЕНСЬКА ОБЛ.	3041	1950	1246	779	154	614
18	СУМСЬКА ОБЛ.	11193	8095	3535	2025	717	4196
19	ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛ.	2132	1455	871	497	127	522
20	ХАРКІВСЬКА ОБЛ.	134100	108345	46182	17774	4072	52373
21	ХЕРСОНСЬКА ОБЛ.	14341	10811	6185	2584	543	4015
22	ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛ.	6493	4260	2041	1402	344	1924
23	ЧЕРКАСЬКА ОБЛ.	10803	6630	3931	2278	659	3456
24	ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛ.	7286	4980	2500	1390	434	2470
25	ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛ.	2442	1437	1152	637	119	426
	Разом по Україні	1446881	1173283	367849	197672	51355	724427

Враховуючи складнощі, структура ООН з питань координації гуманітарних питань – UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (далі ОНСА) створили власні розрахунки з огляду на гуманітарні потреби. ОСНА оцінили кількість ВПО в національній базі даних, які проживають на підконтрольних територіях, окремо від тих, котрі проживають на територіях, які уряд не контролює. Дане рішення було запроваджено для більш чіткого висвітлення

ситуації, адже через брак інформації незрозуміло, чи справді останні є ВПО чи є мешканцями, які зареєструвались для отримання соціальних виплат, як це було зазначено респондентами в опитуваннях (Ukraine IDMC, 2018, 47).

Таким чином, ОСНА визначили 760 000 ВПО, які проживають у підконтрольних уряду районах, та округлили до 800 000, щоб врахувати незареєстрованих (від п'яти до дев'яти відсотків ВПО країни). Кількість ВПО, які отримали відповідний статус, але проживають на територіях неконтрольованих Урядом (далі ТНКУ) залишається невідомою. (Ukraine IDMC, 2018, 47).

Очевидно, що ті, хто безпосередньо постраждав від конфлікту, у першу чергу, мешканці районів поблизу лінії зіткнення, залишаються вразливими і потребують екстреної допомоги, включаючи притулок, продовольчі та непродовольчі товари. Той факт, що близько 1,2 мільйона жителів щомісяця перетнули лінію розмежування в бік підконтрольних територій у 2017 році, щоб отримати пенсійні виплати, доступ до медичної допомоги, освіти, їжі та інших товарів, свідчить про важке матеріальне становище.

Ситуація деяких ВПО вимагає постійних переміщень. Наприклад, через причини пошуку нового житла, адже на початку війни сім'ю прийняли родичі тощо. Навіть якщо ВПО вже перебувають на контрольованих урядом землях та вже знаходяться далеко від лінії зіткнення, продовжують бути вразливою групою. Адже соціальних виплат не вистачає для отримання комфортного житла, а швидке працевлаштування з гідною заробітною платою скоріше вдача, ніж нормальне явище. (Ukraine IDMC, 2018, 47).

1.2. Ресурсний підхід до аналізу проблем ВПО.

Вже більше шести років Україна є державою з вагомою частиною населення, що зазнало внутрішньої міграції через війну та анексію Автономної Республіки Криму (далі АР Крим). ВПО – група осіб, що існує і досі, але питання стосовно їхніх проблем залишаються ще на стадії пошуку стратегій вирішення. Сам процес переміщення до нового соціокультурного середовища означає, що особи неминуче будуть переживати втрату чи знецінення деяких культурних ресурсів, таких як соціальний статус, освіта, професійні навички та досвід. Зріст соціальної напруги між приймаючими громадами та внутрішньо переміщеними особами відбувається й досі. (Тітар І.О., 2016)

Тож чимало наук продовжують бути зацікавленими у дослідженні процесів адаптації ВПО, а також визначають реакції приймаючих сторін, тобто питання інтеграції. Таким чином психологія звертає увагу на психологічний стан внутрішніх переселенців, медицина – на фізичне здоров'я тощо. Економіку цікавить потенціал ВПО, їхні матеріальні потреби та витрати, можлива працездатність і відновлення професійного рівня та працевлаштування за відповідною кваліфікацією.

У рамках соціологічних наук дослідники зосереджуються на вивченні інтеракції між ВПО та новою соціокультурною реальністю, що їх оточує. Предметом дослідження ВПО в соціології також є можлива зміна ідентичності цієї групи населення. Кожна з наук зацікавлена у особливих для неї аспектах, що виникають при внутрішній міграції (Тітар І.О., 2016, с. 57-65).

Науковці виділяють наступні теоретико-методологічні підходи до аналізу проблем ВПО: соціокультурний та ресурсний.

Соціокультурний підхід розглядає адаптацію через призму психологічних складнощів, внутрішнього конфлікту особистості, виділяє суб'єктивне сприйняття

ВПО нових громад та соціокультурного оточення. Тобто досліджує потреби результативної взаємодії в новому культурному середовищі.

Пристосування ВПО після значної стресової ситуації та їхнє залучення до взаємодії з місцевим населенням, навіть якщо ідентичності цих груп суттєво вирізняються. Наприклад, російськомовним ВПО важче інтегруватись у Львові, адже вони не звикли до використання української мови у повсякденному житті, а також можуть виникати конфлікти через різну релігійну приналежність.

У статті Тітар І.О. (2016) зазначено:

Вибір шляху значною мірою залежить від того, наскільки культурна, соціальна та політична різноманітності між ВПО та групами (громадами), що їх приймають, розглядаються як можливість або загроза. Дебати щодо вибору між політикою мультикультуралізму й асиміляції відіграють важливу роль у дослідженнях інтеграції мігрантів у цілому та постконфліктних переміщених осіб зокрема.

Центральними поняттями у соціокультурному теоретико-методологічному підході виступають «культура» та «ідентичність».

З погляду цього спрямування слід визначити такі поняття як інтеграція та адаптація. Процес інтеграція відбувається у вигляді налагодження міжконтактних зв'язків між ВПО та приймаючими громадами, зменшення дистанцій між різними формами культур та ідентичностей.

Культурна антропологія розглядає два процеси взаємодій між мігрантами та приймаючими громадами: асиміляція (зменшення розриву з боку однієї сторони) та мультикультуризм (залучення до подолання соціальної відстані обох сторін).

Адаптацію описано як: «процес, що триває протягом короткого періоду після переміщення в нове місце і пов'язаний з необхідністю пережити стрес від зміни

місця проживання та забезпечити (пристосувати) свій спосіб життя до нових умов». (Титар І.О., 2016)

Психолог Джон Галлахорн висуває гіпотезу про існування певної U-кривої, якій відповідає процес адаптації мігрантів. Під час адаптації переміщена особа проходить наступні стадії (1963, 33):

- Віра у краще майбутнє, особиста надія та очікування позитивних змін;
- Невиправдані очікування, через неприйняття з боку нового середовища, розчарування та апатія;
- Пік психологічних переживань індивіда, можлива депресія на фоні заперечення нового та тимчасової неможливості інтегрування;
- Виникнення почуття часткової приналежності до громади, поступове набуття позитивного досвіду пристосування до нового оточення;
- Повна адаптація особистості.

Варто зазначити, що дані етапи не є детермінованими, а отже індивід може перебувати на кожному з них різний проміжок часу, адже це залежить від багатьох чинників. Якраз доступ до життєво необхідних ресурсів може полегшити та пришвидшити адаптаційний період для індивіда.

Що стосується доцільності соціокультурного підходу при вивченні процесів що проходять ВПО в Україні, то за нинішніх умов відмінності у культурах ВПО та приймаючих сторін не є настільки суттєвими, як це передбачає дана стратегія.

Більш раціонально використовувати соціокультурний огляд для визначення проблем національних та етнічних меншин (наприклад роми, кримські татари тощо). Звісно існують дослідження, що зосереджені на різниці у використанні побутової мови, віросповіданнях, етнічної приналежності тощо, але ці характеристики не є досить вагомими.

На відміну від соціокультурного підходу, де важливу роль відіграє суб'єктивна оцінка вимушено переміщених осіб, ресурсний приділяє більшу увагу об'єктивному, тому що можна виявити звертаючись до зовнішніх аспектів.

Таким чином, аналізуючи процеси вимушеної внутрішньої міграції в Україні, варто схилитись до теорій ресурсного підходу.

У 1986 році антропологиня Барбара Харрелл-Бонд представила своє дослідження стосовно ресурсного підходу.

Такі дослідники як Д. Райан, Ч. Бенсон, Б. Дулі, поєднали ресурси у чотири групи: індивідуальні, матеріальні, соціальні, культурні.

«Для відновлення втрачених ресурсів можуть бути використані дві стратегії: заміщення ресурсів або заміна ресурсів (resource replacement or resource substitution – I.T.) » (Ryan D., 2008, 1-18).

Тітар І.О. інтерпретує роботу авторів:

Звична родинна соціальна підтримка на новому місці може бути заміщена підтримкою від друзів, релігійних або громадських організацій. Прикладом заміни ресурсів є ситуація, коли чоловіки, маючи складності з пошуком нової роботи, можуть приділити більше уваги сім'ї (зокрема, вихованню дітей або догляду за батьками похилого віку) (2016).

У соціологічному контексті поняття ресурсів залишається подібним на економічне, де вони виступають вичерпними матеріальними та нематеріальними засобами задоволення невичерпних людських потреб. Соціологія ж у дослідженні адаптації та інтеграції ВПО намагається відшукати компоненти, що можуть перешкоджати переселенцям отримати доступ до ресурсів (Ryan D., 2008, 1-18).

Ресурсний підхід позиціонує адаптацію як спосіб пристосування ВПО після вимушеного позбавлення соціальних та матеріальних благ, що були їм раніше

доступні, але залишились вдома. Що спонукає до пошуку можливостей відновлення цих ресурсів у новому середовищі.

Варто зазначити, що недостатня реалізація прав інших вразливих груп, що не пов'язані з переміщенням з Сходу чи Криму, може причинити додаткову напругу між ВПО та місцевими жителями. В цілому проблема обмеженості ресурсів існує і у приймаючих громадах, ще до появи в них ВПО. Тож виникає незгода стосовно розподілу благ між сторонами. Що стосується інтеграції, то у ресурсному підході вона є нормалізацією спільного використання ресурсів між ВПО та місцевими громадами. (Тітар І.О., 2016, 57-65).

На відміну від соціокультурних рис та проблем ідентичності, різниця у доступності ресурсів між ВПО це – фактор, що найбільше вирізняє більшість ВПО.

Варто зазначити, що першочерговою умовою переміщення під тиском обставин, що можуть загрожувати життю, є втрата майна. У ВПО виникає проблема зменшення накопиченого майна, а саме своїх помешкань та нерухомості. Хоча ВПО можуть втратити свої ресурси і після переміщення. Прикладом втрати після міграції можна навести можливість нанесення значних пошкоджень чи повного руйнування нерухомого майна. Через воєнні дії на Донецькій та Луганських областях відбувається знецінення житлової власності, результатом якої є неможливість продажі житла.

Жінка, 31 рік, з Луганської області під час дослідження Національного моніторингу зазначила (Звіт НМС, 2019):

«Я хотіла там його продати, але мені дають не більше від 5 тисяч доларів. Насправді, можна продати там квартиру та трохи заощадити. Якби була програма, ми могли б купити принаймні однокімнатну квартиру».

Успішність пристосування можна виміряти реалізацією повернення та відтворення своїх ресурсів у минулому, а також отриманням нових, вагомих для приймаючої громади.

«Адаптація ВПО – це процес, під час якого індивіди прагнуть задовольнити свої потреби, переслідують власні цілі та відповідають вимогам нового суспільства після переміщення» (Ryan D., 2008, с.1-18).

Б. Харрелл-Бонд, описує інтеграцію наступним чином:

«Це ситуація, в якій громади, які приймають, і біженці можуть співіснувати, розділяючи ті самі ресурси (як економічні, так і соціальні) без більших взаємних конфліктів, ніж ті, що існують у громаді, яка приймає» (1986).

Висновки до розділу. Отже, влітку 2016 року Міністерство соціальної політики України зареєструвало майже 1,8 мільйона внутрішньо переміщених осіб. Хоча офіційні показники дещо коливались протягом місяців та років, вони залишались високими: до січня 2020 року Міністерство соціальної політики України зафіксувало понад 1,4 мільйона внутрішньо переміщених осіб з Донецької та Луганської областей та АР Криму.

Загалом, фактична кількість ВПО, безумовно, буде вищою, оскільки не всі вони пройшли офіційну процедуру реєстрації. Відповідно, точну кількість ВПО важко зазначити, адже цифри можуть дещо відрізнятися залежно від термінів та дати збору даних, а також від джерел оцінок та походження ВМДП, що містяться в них.

Дослідники пропонують різні методологічні підходи до теми адаптації та інтеграції ВПО у своїх дисциплінах – соціології, політології, антропології, географії та економіці та роздумують над конкретними проблемами переміщення. Так у розділі було розглянуто соціокультурний та ресурсний підходи до вивчення адаптації та інтеграції переміщених осіб.

Систематизувавши вищезазначені підходи, можна визначити їхній предмет дослідження: соціокультурний – фокусується на психологічному стресі та кризі ідентичності ВПО, ресурсний – концентрує увагу на пошуку можливостей до відновлення старих чи надбання нових ресурсів у актуальному місці розташування ВПО, що забезпечують комфортний рівень життя (наявність житла, продовольчих товарів, соціальні виплати тощо). (Тітар І.О., 2016)

Завдяки ресурсному підходу до досліджень проблем адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб з Донбасу та Криму, зрозуміло, що ВПО порівняно з рештою українського населення мають ширше коло політичних, соціально-економічних, культурних та правових проблем, що виникли у результаті їх переселення з небезпечних територій. Саме відсутність доступу до матеріальних та нематеріальних благ ускладнюють та уповільнюють пристосування ВПО до нового оточення. Однією із першочергових потреб ВПО після переселення є реалізація свого права на помешкання.

РОЗДІЛ 2. ЖИТЛО ЯК МАТЕРІАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНА ПОТРЕБА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Нормативно-правове регулювання житлового питання.

Житло виступає ключовою потребою для існування людини у суспільстві. Це не просто притулок, де можна задовольнити свої фізіологічні потреби, а місце, яке надає людині відчуття безпеки. Воно є одним із критеріїв, за яким визначається якість життя, адже характеризує матеріальний стан проживаючих осіб, а також впливає на їхнє фізичне та психологічне благополуччя.

Бідність, відсутність безпеки та наявна дискримінація ВПО, а також інші соціальні характеристики упереджень, ще більше сприяють стресу та погіршенню стану здоров'я. Місце проживання також впливає на індивіда та громаду, доступ та якість отриманих державних послуг, рівень злочинності та насильства, фізичну дистанцію й ізоляцію та інші фактори стресу, які похитують фізичне та емоційне благополуччя. Відсутність гідних житлових умов впливають на підвищення смертності та рівня злочинності, адже через брак коштів особи люди можуть вдаватися до девіантної поведінки.

Потреба у помешканні будь-якої людини, не зважаючи на її статус, залежить від багатьох факторів, а тому і не має певних обмежень. Адже людина прагне до постійного вдосконалення свого оточення, а житло не є виключенням.

Дефіцит житлових приміщень, які відповідають нормам та стандартам житлової забезпеченості є однією з причин наявності житлової проблеми взагалі.

Визначаються стадії дефіциту житла:

- Абсолютний дефіцит гідних помешкань, коли кількість потребуючих більша за кількість можливих місць постійного проживання.

- Структурний дефіцит, що означає невідповідність структур житлового фонду до інституту сім'ї (наявність лише компактних місць проживання з малою площею).
- Невдоволеність якісними характеристиками житла (сумісність кімнат, проблеми з постачанням гарячої води, мала площа не спальних приміщень тощо).
- Потреба у житловій власності підвищеної якості, що вказує на престиж.

Житлова потреба виникає у людини з моменту її народження та впливає на подальшу життєдіяльність, житло вже не асоціюється з «дахом над головою» та приміщенням, що захищає людину від різноманітних кліматичних умов зовні. Наявність власного житла є однією з основних характеристик соціального статусу людини. Через це житло можна охарактеризувати не лише як матеріальне, а й як соціальне благо.

З цих причин міжнародне законодавство щодо прав людини вже давно визнають важливість житла, приділяючи особливу увагу питанням забезпечення прав власності, доступності проживання, надання послуг та інфраструктури, доступності розташування та культурної відповідності.

Згідно ч.1 ст. 25 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року:

Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

Що стосується українського законодавства то варто більше дослідити питання права на житло, а також уточнити тлумачення поняття «житло».

Відповідно до ст. 47 Основного Закону України – Конституції України:

Кожен громадянин має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Право на житло означає можливість людини мати місце проживання на умовах, що передбачені законодавством та право використовувати це місце проживання відповідно до чинного законодавства (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).

Звернувшись до ст. 379 Цивільного Кодексу України, поняття житла набуває наступного тлумачення (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356):

«Житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них».

Постає питання чи справді всі громадяни забезпечені цим правом у повному обсязі та чи мають вони оселю взагалі, посилаючись на визначення Цивільного Кодексу стосовно того, що житлове місце має бути придатним для проживання.

2.2. Виклики розміщення та забезпечення ВПО житлом. Державні програми надання допомоги.

Внаслідок вимушеного переміщення ВПО спіткають труднощі: починаючи з психологічних (криза ідентичності, самоідентифікація, не реалізація особистих цілей), продовжуючи соціальними (адаптація, реакція громад, стигматизація) та закінчуючи державою (відсутність регламентованих заходів надання допомоги, недотримання існуючих законів, ускладнене отримання послуг через бюрократизм).

Значна кількість ЗМІ, Міжнародні організації, звіти досліджень за підтримки ООН, висвітлюють проблеми існування суспільних стереотипів щодо ВПО, а також виклики з якими доводиться боротися внутрішнім мігрантам. Інтернет видання, соціальні мережі мають велику кількість публікацій та заяв політиків стосовно незадовільного ставлення органів влади та місцевого самоврядування, до задач покликаних надавати додаткові послуги для вирішення проблем ВПО.

Серед основних викликів, які трапились на початку свого переселення майже з кожною внутрішньо переміщеною особою варто виділити дві першочергові проблеми:

- Відсутність власного житла, складність у його пошуку;
- Пошук нового місця працевлаштування, з гідними умовами праці та відповідністю до кваліфікацій.

Війна на сході України продовжує впливати на житлове питання ВПО, адже значна частина майна була зруйнована чи зазнала чималих збитків. За даними досліджень, станом на жовтень 2017 року понад сорок тисяч будинків вже пошкоджені. А кількість випадків руйнації житла продовжує зростати, що і подалі змушує значну частину населення до вимушеного переїзду в інші регіони країни або до пошуку альтернатив поза її межами. Значна частина виїхала до

підконтрольної уряду частини території України, а деяка кількість мешканців – до Росії (Огляд гуманітарних потреб, 2017).

Хоча початок вимушеного переселення осіб з АР Крим, Донецької та Луганської областей припав на період першої половини 2014 року, вперше документи, що регламентують статус та права ВПО з'явилися лише у жовтні 2014 року.

Частина 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», передбачає наступні положення для можливої реалізації ВПО свого права на житло ВПО (Закон України № 1706-VII від 20.10.2014):

- Держава зобов'язується надати належні умови для розміщення ВПО тимчасово чи у довгостроковій перспективі;
- ВПО мають право на оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях розміщення ВПО за відповідними тарифами;
- Можливість безоплатного тимчасового проживання протягом шести місяців з моменту реєстрації статусу ВПО.

До цього моменту волонтерськими організаціями була розгорнута кампанія допомоги житлового розташування ВПО: збір коштів, надання спального місця в особистому помешканні, допомога з транспортом для виїзду з окупованих територій тощо.

15 листопада 2017 року Кабінетом Міністрів України була прийнята Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року.

Згідно розпорядження Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього

переміщення на період до 2020 року питання житла розглядається першочерговим. Зазначені шляхи спрощення процедури реалізації та захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб (Розпорядження КМУ, від 15 листопада 2017 р. № 909-р).

Проблеми внутрішньо переміщених осіб, що розкриваються у минулих підрозділах роботи чітко описані у наступних цитатах з документу стратегії:

Існуюча система розміщення внутрішньо переміщених осіб у центрах колективного проживання не завжди відповідає встановленим стандартам. Житлові умови у місцях компактного проживання є здебільшого незадовільними. Більшість з них не пристосовані до специфічних потреб внутрішньо переміщених осіб (зокрема дітей та людей з інвалідністю). Недостатній рівень доступу до якісного житла має безпосередній вплив на тенденції до переміщення та випадки повернення на тимчасово окуповані території або в зону ведення бойових дій. Тому необхідно зосередити зусилля на вирішенні питання фізичної та фінансової доступності житла (Розпорядження КМУ, від 15 листопада 2017 р. № 909-р).

Багато внутрішньо переміщених осіб повідомляють про труднощі під час пошуку житла, які в багатьох випадках полягають в небажанні орендодавців здавати житло в оренду внутрішньо переміщеним особам та збільшенні цін на оренду. Крім того, як зазначено у параграфі 122 17-ї Доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні, багато орендодавців відмовляються офіційно підписувати угоди про оренду з внутрішньо переміщеними особами, що позбавляє їх доступу до державної соціальної підтримки, зокрема субсидії на оплату комунальних послуг (Розпорядження КМУ, від 15 листопада 2017 р. № 909-р).

З метою більш результативної та масової реалізації серед внутрішньо переміщених осіб основного права людини на житло, зазначеної у міжнародних та

державних нормативних документах запропоновано (Розпорядження КМУ, від 15 листопада 2017 р. № 909-р):

- «внести відповідні зміни до національного законодавства з метою надання пріоритетного права внутрішньо переміщеним особам отримувати соціальне та тимчасове житло»
- «застосувати кредитно-фінансовий механізм для забезпечення внутрішньо переміщених осіб постійним та доступним житлом»;
- «впровадити механізм зменшення податкових ставок та/або звільнення від оподаткування для операцій з надання в оренду фізичними особами житла для внутрішньо переміщених осіб»;
- «створити належні умови для надання безоплатної правової допомоги внутрішньо переміщеним особам та членам приймаючих територіальних громад в процесі укладання договорів оренди житла, а також інформування населення про переваги укладання таких договорів».

Політика українського уряду, спрямована на вирішення питань переселення та, хоча і не одразу, визнає тривалий характер цього явища. Що стосується допомоги з боку держави, то створено програми щодо забезпечення житлом, призначені для різних категорій внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та мають свої умови. Фінансуються вони як з державного бюджету, так і спільно з місцевими бюджетами.

Головною вимогою до всіх програм є те, що мігранти не повинні володіти нерухомим майном на підконтрольній території, але наявність будинків, квартир тощо на окупованій території дозволяється.

Благодійний фонд «Право на захист» у своїх дослідженнях структурував можливості для переміщених осіб придбати або отримати оселю (2021).

Програма «Доступне житло» за її умовами держава оплачує 50% вартості купівлі квартири у новобудові, решта 50% покриваються ВПО. Для покриття своєї частки мігрант може використовувати пільгову іпотеку.

Що стосується фінансування: державний бюджет на 2021 рік не передбачає коштів на програму «Доступне житло». Водночас проект продовжується, але за рахунок власних коштів Держмолодьжитла.

Проект «Іпотека під 3%» пропонує придбати житло як на первинному, так і на вторинному ринках нерухомості, але зазначено, що будинок має бути побудований не більше 25 років тому. Є змога придбати не тільки квартири, але і приватні будинки. Дана позика видається на термін до 20 років під 3% річних, одноразова виплата - 6% від вартості квартири. Державний бюджет на 2021 рік не передбачає фінансування іпотечного кредитування за програмою 3%.

Грошова компенсація за придбання житла для ВПО, які беруть участь в АТО. Програма передбачає надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації за житло ВПО, які безпосередньо брали участь в АТО.

Щодо обізнаності ВПО стосовно житлових програм, то за даними звіту «Житлові потреби, наміри та можливості ВПО», що було підготовлено благодійною організацією «Право на захист» зазначено, що лише половина з усіх опитаних (протягом дослідження в опитуванні взяли участь 1066 осіб) переселенців ознайомлені з існуючими державними програмами, що надають допомогу з житлом. Найчастіше респондентами були згадані програми «Доступне житло» та «Кредит під 3%». Цікавим виявився той факт, що ВПО, які перебувають у місцях компактного проживання чи у модульних містечках були більш інформовані про методи надання державної допомоги (Право на захист, 2021).

Серед тих респондентів, хто був проінформований стосовно житлових програм, близько 12% вирішили взяти участь, що становило 87 осіб. На момент проведення дослідження лише сьома частина з поданих заяв була оброблена з позитивним результатом, інші ж ВПО продовжують очікувати на відповідь від державних структур. Основними причинами відмови від можливості отримати житлове приміщення за допомогою програм стали: недостатнє матеріальне забезпечення, необізнаність про існування таких прав, а також невідповідність заданим критеріям (Право на захист, 2021).

У більшості джерел зазначено про надання першочергової допомоги переселеним сім'ям, на відміну від потреб неодружених молодих осіб. Що стосується питання оптимального розміщення, то 80% респондентів зазначили, що хотіли проживати у квартирі.

Характеризуючи вибір напрямку вимушеного переміщення та результат теперішнього місця проживання, ВПО можна об'єднати в умовні дві групи:

- ВПО, хто проживають у так званих місцях колективного проживання (далі МКП): гуртожитках, санаторіях, приміщеннях дитячих таборів, закладах соціального спрямування тощо;
- ВПО, що були прийняті друзями родичами або мають можливість оренди житла.

За даними Звіту п'ятнадцятого раунду Національної системи моніторингу (далі НМС) ситуації з внутрішньо переміщеними особами більша частина ВПО проживає у орендованих квартирах.

ВПО (жінка, 44 років) з Донецька: *«Мій чоловік працює, тому ми можемо орендувати квартиру. У мене є тимчасові підробітки, що частково покривають рахунки за комунальні послуги».*

Порівнюючи дані Таблиці 2.1, варто зазначити, що з червня 2017 по вересень 2019 рік процентна частка ВПО, що мають власне житло збільшилось. А відсоток проживаючих у приймаючих сім'ях чи родичів навпаки зменшився (Звіт НМС, 2019).

Таблиця 2.1

Види житла ВПО, за раундами %

(за даними НМС 2017-2019 років)

	Раунд 6 (червень 2017)	Раунд 7 (вересень 2017)	Раунд 8 (грудень 2017)	Раунд 9 (березень 2018)	Раунд 10 (червень 2018)	Раунд 11 (вересень 2018)	Раунд 12 (грудень 2018)	Раунд 13 (березень 2019)	Раунд 14 (червень 2019)	Раунд 15 (вересень 2019)
Орендована квартира	46	49	47	47	48	45	49	49	49	44
Приймаюча сім'я/ родичі	26	25	24	13	13	14	14	13	13	15
Власне житло	9	10	11	12	12	15	12	14	12	17
Орендований будинок	8	6	8	9	10	10	10	9	10	8
Орендована кімната у квартирі	4	4	3	5	4	4	4	4	5	5
Гуртожиток	3	3	3	7	5	4	4	5	4	5
Центр колективного проживання ВПО	2	1	1	4	4	4	3	3	2	2
Інше	2	2	3	3	4	4	4	3	4	4

Близько 40% опитаних ВПО принаймні раз повторно змінювали своє помешкання на підконтрольних урядом територіях. Для більшої половини респондентів причиною повторного переселення була неспроможність оплати попереднього виду житла. Також популярними підставами можна вважати незадовільні умови місця перебування, а також виселення за волею орендодавця (Звіт НМС, 2019).

За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України зазначено, що в МКП проживають 7 027 осіб, при загальній кількості місць 13 085 (2020).

На рис. 2.1 можна ознайомитись з локаціями МКП та співвідношенням вільних місць та ВПО, які проживають в них. Як можна побачити, частина МПК є

мало населеними, це зумовлено занедбаним станом приміщень, які вже декілька десятків років потребують реставрації. У свою чергу, незадовільні умови змушують ВПО шукати інші варіанти житла.

Рис. 2.1 Інформація щодо місць компактного проживання внутрішньо переміщених осіб у II кварталі 2020 року (за даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України).

ВПО з Донецька, жінка 44 років, під час проведення дослідження 15 раунду НМС зазначає (Звіт НМС, 2019):

«Житлові умови жахливі. Можна сказати, що ми живемо у 80-ті роки XX століття – інакше кажучи, до перебудови. Діти переважно сплять на підлозі, тому що на тих горбатих диванах просто неможливо спати».

За Таблицею 2.2 рівень задоволеності умовами проживання протягом двох раундів досліджень НМС залишився майже без змін. Як зазначено респондентами, найменше проблем у них виникає з електропостачанням, На відміну від, опалення та загальної площі житла (Звіт НМС, 2019).

Таблиця 2.2

**Задоволеність ВПО умовами проживання, за раундами, % задоволених
(за даними НМС 2017-2019 років)**

	Раунд 6 (червень 2017)	Раунд 7 (вересень 2017)	Раунд 8 (грудень 2017)	Раунд 9 (березень 2018)	Раунд 10 (червень 2018)	Раунд 11 (вересень 2018)	Раунд 12 (грудень 2018)	Раунд 13 (березень 2019)	Раунд 14 (червень 2019)	Раунд 15 (вересень 2019)
Електропостачання	96	92	93	92	91	92	96	95	96	97
Безпека	93	88	90	82	86	88	91	89	91	93
Каналізація	91	89	90	80	82	82	86	86	88	88
Водопостачання	91	86	86	78	79	81	86	85	85	88
Теплоізоляція	86	85	83	72	78	80	82	83	83	87
Площа житла	84	81	84	72	76	81	84	83	82	85
Опалення	87	85	83	77	78	78	79	82	82	85

За рис. 2.2 можна спостерігати, що тип населеного пункту впливає на рівень задоволеності умовами проживання, адже ВПО, що наразі мешкають у селах мають менше можливостей до забезпечення себе та своїх сімей комфортними умовами проживання.

Дискомфорт, що викликаний проблемами з каналізацією, опаленням та теплоізоляцією, у майбутньому може послугувати повторним переміщенням ВПО.

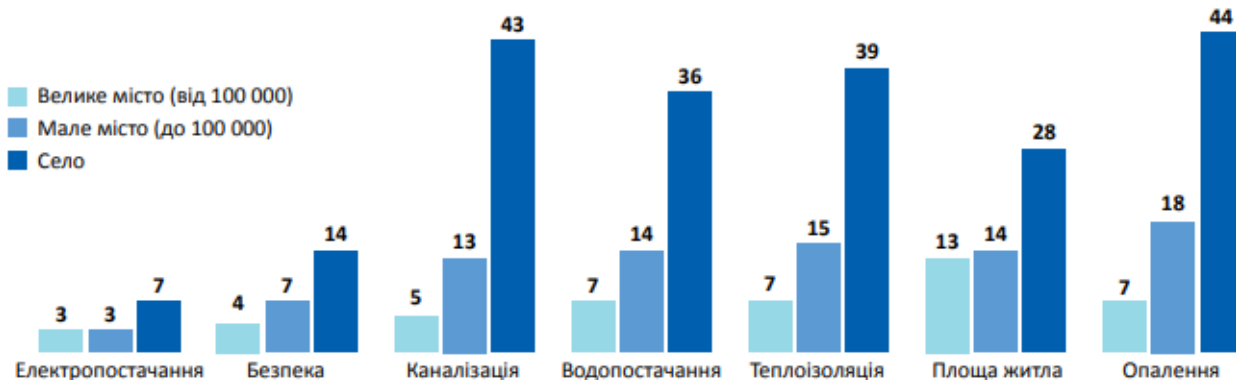

Рис. 2.2 Незадоволеність ВПО умовами проживання, за типом населеного пункту, % незадоволених (за даними НМС 2019 року).

Під час проведення моніторингу більшістю респондентів було зазначено, до вимушеного переміщення вони володіли майном та за допомогою відповідних документів зможуть це довести. 18% повідомили про те, що мають пошкоджену чи знижену нерухомість, через воєнні дії.

Висновки до розділу. Проаналізувавши дослідження, що проводились аналітичними центрами, благодійними фондами тощо, можна зазначити, що на державному рівні досі не реалізовано соціальних програм, які б допомогли швидкій адаптації та інтеграції ВПО.

А існуюче законодавство та структури надання допомоги мають ряд суттєвих недоліків:

- Недосконалість державних стратегій щодо надання фінансової підтримки ВПО;
- Непридатність умов для нормальної життєдіяльності у приміщеннях тимчасового перебування;
- Низький темп реалізації житлових програм, великі черги;
- Складність процедури отримання субвенцій на житло та відбудову знищеного майна тощо.

Отже, можна дійти до висновків, що програми надання житла для ВПО, що представлені державою, повною мірою не виконують своїх задач, відносно актуального запиту на існуючу проблему.

РОЗДІЛ 3. ЖИТЛОВЕ ПИТАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗА ДАНИМИ ФОКУС-ГРУПИ

У емпіричній частині даної дипломної роботи буде розглядатись методика проведення якісного дослідження, а саме фокус-групи, що була проведена студентами-соціологами (Дюміна О., Пікус Д., Яхно Д., Гриценко П. – автором даної дипломної роботи) у рамках практичної роботи з навчальної дисципліни «Якісні методи соціологічного дослідження». Описані процеси організації групової дискусії з метою отримання інформації стосовно потреб та викликів ВПО від самих представників даної групи населення, та розкриття проблем, що виникали при пошуку нового місця перебування.

3.1 Методологічні аспекти проведення фокус-групового дослідження.

Для більш глибокого дослідження викликів ВПО, що виникають під час їхнього вимушеного переміщення, а саме потреба у пошуку нового житла, був використаний метод проведення фокус-групи.

Фокус-групова дискусія використовується як якісний підхід для глибокого розуміння соціальних проблем. Метод спрямований на отримання даних від окремої вибраної групи осіб, які зазвичай розповідають про поодинокі випадки тих чи інших явищ (завдяки особистому досвіду, суб'єктивної думки тощо). Та часткова інформація, що отримана якісною стратегією, може доповнити картину даних, зібраних за допомогою кількісних досліджень, де існує вибірка від більш ширшої генеральної сукупності.

Спершу основною метою проведення фокус-групового інтерв'ю було визначити особливості адаптації та інтеграції ВПО (почути їхні враження, думки стосовно пережитих подій та яким чином вони долають складнощі). А для даної емпіричної частини дипломного дослідження були використані матеріали цієї фокус-групи, через які вдалось розкрити тему саме житлового питання ВПО.

Учасниками дослідження стали внутрішньо переміщені особи віком від 20 до 55 років з Донецької та Луганської області, що були готові поділитись власним досвідом.

Перевагою обраного нами методу було те, що якісна методологія є більш гнучкою, а отже під час групового інтерв'ю модератор міг поставити уточнюючі запитання, розкрити нову тему. При підготовці дослідження були виділені основні питання, що задавались інформантам під час дискусії.

Основною темою, яку було досліджено у фокус-групі були особливості адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в цілому, але під час дискусії житлове питання послідовно піднімалися. Що дає змогу, на основі цих даних, розкрити тему прав та потреб ВПО на житло.

Розроблений *сценарій питань* фокус-групового інтерв'ю:

1. Яке враження на Вас справило місце в якому Ви проходили адаптацію, коли Ви до нього переїхали?
2. Чи позиціонуєте Ви себе як ВПО?/Як Ви ставитесь до статусу ВПО?
3. Чи намагаєтесь Ви приховати свій статус ВПО під час знайомства?
4. На жаль, існує стереотип, що увага до ВПО є занадто перебільшеною, що створює неоднакові умови для українців, що теж потребують допомоги, але не є ВПО. Чи зустрічали людей? Як ставитесь?
5. Чи були прояви упередженого ставлення до Вас з боку місцевого населення у зв'язку з тим, що ви переселенці? Якщо так, то які?
6. Хто саме проявляв упереджене ставлення? З якої причини, якщо вона була?
7. Чи доводилося Вам з моменту переселення звертатися за допомогою?

8. З яких джерел до вас надходить соціальна допомога? Держава чи волонтерство?

9. Чи знаєте ви недержавні організації чи соціальні групи, які надають безкоштовну юридичну допомогу?

10. Чи доводилося вам звертатися до таких організацій?

11. Які саме юридичні послуги отримували? Оцініть, будь ласка, їх якість.

12. Чи знаєте ви про свої права переселенця?

13. Чи користуєтесь Ви ними та якими саме? (субсидія, надання житла, психологічна допомога, юридична допомога...)

14. На вашу думку, чи намагається держава максимально, в рамках своїх можливостей, забезпечувати ваші права, як переселенця?

15. Чи зіштовхувались ви з порушенням ваших прав переселенця з боку держави?

16. В яких ситуаціях порушувалися ваші права?

17. Уявіть, що у Вас як у ВПО виникла необхідність звернутися з проханням про допомогу, запитом чи скаргою до представника влади. Як ви вважаєте, чи отримали б Ви необхідну допомогу та сприяння від місцевої адміністрації?

18. Хто допомагає більше: держава чи недержавні організації?

19. Чи відомі вам існуючі спілки, в яких обговорюються проблеми переселенців? Чи є ви учасниками подібних спілок?

20. Що Вас спонукає/спонукало б відвідувати заходи спрямовані на спілкуванні між ВПО?

21. Чи є Ви членом груп у соціальних мережах. Оцініть, наскільки вони допомогли Вам адаптуватися?

22. Чи помічаєте Ви висвітлення проблем переселенців у ЗМІ?

23. Ваше ставлення до висвітлення цих проблем? Чи задоволені ви їх якістю висвітлення? Чи в достатній кількості?

24. Якої саме інформації вам бракує, що надає ЗМІ?

Основними ресурсами для рекрутингу були групи Facebook, де ВПО обговорюють різноманітні теми, а також особистий нетворкінг (знайомі в організаціях, університеті тощо). На початку дослідження планувалось знайти лише працевлаштованих ВПО віком від 30 років, але через складність пошуку людського ресурсу вікові були розширені в залежності від віку інформантів, що погодились взяти участь у фокус-групі. Також при пошуку інформантів використовувався метод снігової кулі, коли самі ВПО, незалежно від того чи зможуть взяти участь, пропонували знайомим взяти участь у дослідженні, надавали інформаційну допомогу у пошуку контактів.

Складнощі виникали і при згоді участі у фокус групі, основними причинами відмов стали:

- Брак часу через працевлаштування (деякі ВПО зазначали, що працевлаштовані у декількох місцях, аби підтримувати своє матеріальне становище);
- Небажання згадувати пережиті події (особиста втрата, віддаленість від близьких та родичів тощо);
- Заперечення свого статусу (через бюрократичні складнощі не змогли зареєструвати статус ВПО, а отже не позиціонують себе з цією групою осіб);

- Інші непередбачувані випадки (погане самопочуття потенційного учасника, хвороба дитини тощо).

Для залучення більшої кількості учасників у телефонному та листовому режимі були звертання до різних державних організацій, що займаються наданням притулку та допомоги ВПО, а також до Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та ВПО, але запити не були розглянуті, а отже даний метод у пошуку інформантів не був ефективним.

У процесі рекрутингу респондентам надсилалась скринінгова анкета, у вигляді гугл-форми. Анкета знаходиться у Додатку А та складається з одинадцяти уточнюючих питань щодо віку, регіону, працевлаштованості до переїзду та після. Учасникам надавався вибір можливих дат зустрічі, при їхньому бажанні взяти участь, а також місце для контактної інформації (в анкеті зазначалось про її конфіденційність). Форма також містила в собі питання згоди на проведення відеозапису та опрацювання отриманої інформації.

Таким чином, у фокус-груповому дослідженні взяло участь 7 осіб з різним віком (від 20 до 55 років) та типом зайнятості (студенти, викладачі, інженери тощо). Учасники дослідження були ВПО з окупованих територій Луганської та Донецької областей, залучити внутрішніх мігрантів з АР Крим, на жаль, не вдалося.

Інформанти не мали досвіду участі у фокус-групах раніше, але після зустрічі зазначили важливість таких подій та виявили бажання ще раз взяти участь, якщо випаде така нагода.

3.2 Виклики внутрішньо переміщених осіб при пошуку житла. Аналіз фокус-групової дискусії.

Пропонуємо розглянути більш детально пункти, які є ключовими у формуванні цілісної картини проблеми інтеграції та адаптації ВПО. Та перш за все ті частини дискусії, що розкривають потреби учасників та проблему вирішення квартирного питання.

Під час опрацювання даних фокус-групи було висунуто декілька гіпотез:

Перша гіпотеза – приймаючі громади мають упереджене ставлення до ВПО, що впливає на рішення орендодавцями квартир укладання угоди з вихідцями Донецької та Луганської областей.

Друга гіпотеза – важкодоступність отримання житла змушує ВПО повертатись на ТНПУ, або у випадку Луганської та Донецької областей, у зруйновані домівки вже підконтрольних територій.

Третя гіпотеза – держава та місцеві органи влади створюють недостатні умови за для комфортного проживання внутрішньо переміщених осіб.

Напочатку при розмові про упереджене ставлення до ВПО з боку громад інформанти зазначили, що не помічали упередженості. Однак, після входу в довірливий контакт з модератором, нам вдалося дізнатися, що зі стереотипами стосовно ВПО та певною агресією зіштовхнувся майже кожен учасник дослідження:

«А, то ти донецький. У вас там всі такі!».

«...Я що, не такий як всі? Обмащений фарбою, чи що? Чим я відрізняюсь?»

Учасниця дослідження, яка наразі навчається у закладі вищої освіти зазначила, що на кафедрі української мови не раз було помічене упереджене ставлення до ВПО:

«На заліку з української мови викладач дізнався, що я та ще один однокласник маємо статус ВПО. Вона сказала, що, вона поставить нам «Відмінно», тільки за умови, що в майбутньому ми вийдемо заміж чи одружимося на представникові Західної України, а наші діти будуть україномовні».

І якщо хтось в цих словах може знайти жарт, ВПО можуть сприйняти за знущання та зневажливе ставлення до їхньої органічної мови та акценту.

У даному підрозділі будуть наведені висловлювання інформантів, що краще розкривають складнощі процесу адаптації та інтеграції. Так одним із найактивніших учасників фокус-групи зазначено:

«У мене адаптаційний період тривав два-три роки, стільки мені знадобилося звикнути, заспокоїтися та розібратись зі своїми думками. В принципі непогано, є звичайно свої мінуси, але це чисто власне ставлення. Для мене на першому етапі були найжорстокішими, коли я чув “ти з Донецька?”».

Буває коли люди змінюють своє ставлення і ніби все чудово, але бувають такі моменти коли думаєш, чи варто було взагалі їхати? Ну і при працевлаштуванні були проблеми. Коли після успішних етапів співбесід ти чуєш відповідь “Ти з Донецька, ну вибач, ми не можемо взяти.” Хоча це мій досвід отримання неофіційної роботи»

Наступною проблемою, що була згадана в аудиторії є квартирне питання. На тезу однієї з інформанток, що *«коли я приїхала до Києва я знімала квартиру, ось тут і були “великі сюрпризи”»*, майже всі учасники фокус-групи засміялись, ніби одразу зрозуміли про що далі буде йти мова:

«Ну ось приходжу я з валізою, даю свій паспорт для підписання документів, а ріелтор здивованим голосом питає чи з Донецьку я. Я відповіла, що так, але уточнила у чому проблема, ніби у мене гроші інші. У відповідь я почула “Ну господар проти, не хоче здавати Донецьким”».

За даними інформантів, що з 2014 року дана проблема почала спіткати не лише ВПО, а і просто людей, котрі ще раніше виїхали за межі Донецької та Луганської областей заради кращого життя у столиці.

Під час дискусії учасниками було згадано, що в інтернеті вже існує процес відсіювання квартирантів на першому етапі пошуку житла.

Були виокремлені такі заголовки до оголошення стосовно оренди квартири, як *«Сдам квартиру в оренту довгостроково. Пропозиції резидентів з Донецька не розглядаємо!»* або *«АН не турбувати!»*.

Що стосується частини останнього заголовку, то варто уточнити, що до 2021 року автомобільні номерні знаки Донецької області позначались двома літерами «АН».

Інформантка про пошук квартири:

«Чого дивуватись, я ось квартиру знімала у 2018 році, спочатку господиня нічого не питала, а коли ми хотіли підписувати договір побачила прописку і почала розповідати, що чула про існуючі проблеми з переселенцями: ВПО не платять за квартиру, а ще вони є досить “буйними” орендарями. »

І хоча самі ВПО висміювали абсурдність даних упереджень, в аудиторії ніби поставало питання «чим ми відрізняємося від інших?».

Один з учасників зазначив, що не розуміє зверхне чи негативне ставлення до переселенців: *«Скільки років пройшло, всі розбіжності повинні були по ідеї зникнути. Ну в 2014-2015 роках ці страхи теоретично можна зрозуміти, але у 2018 році це...»*.

Отже, суб'єктами прояву упередженого ставлення були наступні групи людей: роботодавці, які *«просто луганських і донецьких не беруть»*; орендодавці квартир, що відмовляються укладати договір оренди з ВПО.

Наступною темою для обговорення стали можливі причини, через які особи не переміщаються на території підконтрольні урядом, а також особисте ставлення та плани інформантів стосовно їхнього повернення додому.

«Чому люди не переїжджають? В основному це питання квартир, бо найголовніше – це житло. У мене дуже багато знайомих, котрі коли почалася війна були змушені роз'їхатися по різних країнах: хто в Білорусь, хто в Росію, хто на захід України, але з часом повернулися назад, адже не знайшли притулок».

Також інформанти висловили думку про те, що залишаються більшою мірою літні люди, які не здатні адаптуватися до нового місця проживання, а також прибічники самопроголошених утворень або Росії.

Учасники припустили, що людям які не потребують матеріальної допомоги, більш впевнено покидають свій регіон проживання. Хоча деякі зазначили, що матеріальне становище дещо погіршилось, у порівнянні із тим, що було у рідному місті. Це пов'язано з тим, що багато хто з їх родин залишив свій бізнес, починаючи все з початку на новому місці.

На запитання модератора *«Якщо Україні вдасться врегулювати конфлікт на Сході, чи повернетесь Ви назад?»* учасниками-студентами було сказано наступне:

«У мене батьки досі живуть там, не переїжджають в інше місто. Не знаю, я б не вертався туди. Не через те, що мені тут подобається, а за рахунок того, що тут я вже проходжу навчання, а також влаштувався на високооплачувану роботу. Хотілося б повернутися туди лише, як в певну зону комфорту, де залишились твої однокласники, друзі та родичі».

Загалом представники середнього покоління схиляються до думки, що їм вдалось успішно адаптуватись та пройти інтеграцію в новій громаді, а також не

бачать економічної вигоди повертатись на свої рідні землі у разі припинення конфлікту.

«Так, багато хто хоче повернутися, тому що це домівка, але, на жаль, я можу говорити тільки за Донецьк: зруйновані будівлі, заводи, занедбані шахти відбивають це бажання. На відновлення економіки там потрібно багато років, точно не п'ять. Все це повернути в робочий стан буде дуже дорого коштувати Україні, потребує нереальних вкладень. І я просто не впевнена, що навіть при позитивному сценарію, наша країна після всіх подій буде готова вкладати гроші у ці території».

Учасники висловили думку про те, що залишитися на окупованих територіях і досі є дуже ризикованим рішенням. Тому суспільство має сприяти тому, щоб переселенці почували себе комфортно.

«Уявіть, більшість людей, які залишилися там це пенсіонери, люди які відпрацювали на державу по 30-40 років, а тепер вони змушені випрошувати свою ж зароблену пенсію. Ви навіть не уявляєте, яке це приниження перетинати лінію розмежування, де кожен на тебе дивиться ніби ти не людина, а взагалі ніхто».

Як було зазначено вище, саме важкий доступ до отримання квартир є головною причиною повернення ВПО до окупованих територій. А отже тут слід перейти до наступної теми стосовно державної та волонтерської допомоги.

Загалом інформанти мають не покладають надії на державну політику, через брак соціальної допомоги, пов'язаний з квартирним питанням, яке можна вважати найбільш обговорюваним та критикованим з боку ВПО: *«Не можу зрозуміти, чому держава не може дати кредити під маленький відсоток для отримання того ж самого житла».*

Під час дискусії модератором була озвучена теза про те, що існують державні програми, які оплачують комунальні витрати, а також дають можливість на відбудову чи отримання нового житла. Дана тема викликала сміх в аудиторії.

Запрошеними ВПО було зазначено, що система черг на отримання житла немає ніякого сенсу, працює повільно та має корупційні схеми. Один із респондентів зазначив, що будучи холостяком, відсутні шанси на отримання квартир, через те, що пріоритет надається лише сім'ям. Однак, забезпечення сімей теж потребує покращення: *«Велика кількість моїх знайомих просто виписалась з черги»* або *«Моїм знайомим було набагато вигідніше поїхати жити до Білорусі»*.

На прохання модератора оцінити наскільки ефективною є державна допомога, ВПО відповіли:

«Не настільки нам допомагають, щоб так можна було сказати, що вона існує».

«Переселенські кошти не сильно допомагають»

«Цих виплат якраз вистачає на гуртожиток»

І хоча в цих словах можна помітити критичне ставлення до соціальної допомоги, то більш конкретне запитання про державне забезпечення дало нам зрозуміти, що інформанти вважають, що війна на Сході України забирає багато коштів й доцільніше було витратити їх там.

Тож деякі ВПО відмовляються від допомоги з боку держави:

«Ви знаєте, я достатньо працюю, щоб заробляти кошти, які дають змогу мені бути незалежним від держави».

«Я сподіваюсь лише на себе»

«Якщо я маю змогу заробити, нехай ці кошти йдуть більше тим, хто дійсно цього потребує»

Крім цього, респонденти відчують значні незручності через бюрократизм та не лояльне ставлення до них з боку людей, які дізнаються про їх статус:

«Таке враження, що до нас ставлення як до злочинців» та «Соціальні служби ставляться дуже зверхньо».

«Бувало, що банки відмовляють у кредитуванні лише подивившись на мою прописку»

Натомість, значну частину важкої та дуже важливої роботи по інтеграції ВПО взяли на себе волонтерські організації, які продемонстрували ефективність горизонтальних зв'язків та дали яскравий приклад громадянського суспільства. Саме волонтерський рух став причиною легшої адаптації та основною опорою для внутрішньо переміщених осіб:

«Волонтери – єдині, хто намагались бодай щось робити».

«Волонтерський рух на початку подій на Сході дуже сильно нам допоміг. Це стосувалося й психологічної та юридичної допомоги, а, також, побутових та логістичних процесів».

Під час обговорення були згадані волонтерські організації, що надають підтримку:

«Такі організації як “Мальтійський хрест” або “Червоний хрест” допомагали у виплаті коштів для осель».

Іншим важливим інститутом формування соціальної реальності та особливостей протікання інтеграції в останній були ЗМІ. Інформантами було помічено спад новин у ЗМІ стосовно ВПО. Однак їх реакція на цей спад була різною. З одного боку, вони відзначають, що це дає їм відчуття себе людиною без

«ярлику» або «бути як всі», однак, в той же час, люди на місцях забувають, що відбувається на Сході.

В цілому, інформанти вважають, що тільки ЗМІ може запустити нову хвилю інтересу до проблем ВПО. Також, на думку респондентів, ЗМІ слід взяти до увагу якісну складову життя людей. Описати їх побут, проблеми, звертати увагу не лише на кількість наданого державою тимчасового чи довгостроково житла, а на яких умовах це житло було отримано та його якість. Водночас, слід звернути увагу на те, щоб прибрати акцент розділу Сходу і Заходу, а популяризувати думку про те, що Україна є єдиним цілим. ВПО такі ж громадяни, орендодавці, люди, які хочуть жити у комфорті, а не бути дискримінованими через своє походження тощо

Висновки до розділу. Отже, після проведення аналізу фокус-групової дискусії можна зазначити, що була підтверджена перша гіпотеза стосовно того, що приймаючі громади мають упереджене ставлення до ВПО.

Інформанти зазначили, що перед ВПО постає проблема оренди житла, адже частина приймаючої громади вважають їх матеріально неспроможними вчасно оплачувати житло, називають «буйними» тощо. Такі стереотипи, у свою чергу, впливають на рішення орендодавців квартир надавати свої послуги ВПО, а також вихідцям з Донецької та Луганської областей, які виїхали до початку подій 2014-го року.

Наступна гіпотеза стосується складнощів при отриманні житла у новому місці, що змушує ВПО повертатись додому частково підтвердилась. Більшість респондентів зазначили про своє бажання повернутись. Однак, це пов'язано не зі сприятливими умовами у Києві, а з розумінням інформантів того факту, що на відбудову міст підуть десятки років, а це уповільнює розвиток соціальної, економічної політики їхньої місцевості. А отже, на відміну від Києва, ймовірно відбудова Донецька та Луганська може бути причиною відсутності перспектив у їхньому кар'єрному зростанні.

Хоча, саме через нездатність знайти житло при переміщенні (незадоволення базової потреби) багато людей повертаються до окупованих територій.

Стосовно третьої гіпотези, що держава та місцеві органи влади створюють недостатні умови за для комфортного проживання внутрішньо переміщених осіб, то можна дійти до висновків, що ми їй знайшли підтвердження у роботі. Інформанти мають сформоване упереджене ставлення до допомоги від держави, зазначають, що існуюча система надання житла залишається складною, не тільки через велику чергу, а також через кількість процедур та інстанцій, які треба пройти, щоб отримати даний «шанс». А соціальні виплати не можуть в повній мірі покрити подібні витрати на житло. Натомість волонтерство відіграє велику роль у допомозі з адаптацією та інтеграцією ВПО.

Інформанти вважають, що ЗМІ, як інститут громадянського суспільства, формують думку народу і роблять соціологію публічною та доступною. ЗМІ має руйнувати бар'єр у культурному плані та робити акцент на те, що ми єдині.

Інформанти не мали досвіду участі у фокус-групах раніше, але після першого досвіду зазначили важливість таких зустрічей та виявили бажання ще раз взяти участь, якщо випаде така нагода. Факт того, що інформанти висловили своє задоволення дає достатні підстави вважати, що ВПО мають мало подібних можливостей для спілкування та обміну думками та переживаннями.

Можна дійти до висновків, що гіпотези дослідження стосовно проблем житлового питання ВПО у більшій мірі підтвердились.

ВИСНОВКИ

Після зміни влади, анексії Криму та початку антитерористичної операції виникла ситуація, яка зазвичай спостерігається під час великих війн. Руйнування української політичної та правової системи в Донецькій та Луганській областях поряд із воєнним і політичним втручанням Росії, анексія Криму призвели до соціальної та гуманітарної кризи.

Даний конфлікт залишається невирішеним станом на 2021 рік, незважаючи на Мінські угоди I та II, підписані у 2014 та 2015 роках.

Дані угоди передбачали негайне припинення вогню та мали на меті прокласти шлях до поступового повернення територій під український контроль, але бої та обстріли вздовж лінії зіткнення продовжують спричиняти загибель людей, переміщення жителів, пошкодження цивільної інфраструктури.

Попри активізацію законодавчих зрушень для вирішення нормативно-правових прогалин в українському законодавстві з 2014 року стосовно прав ВПО, внесені зміни не призвели до бажаних результатів, а саме усунення всіх проблем переміщених осіб.

Такі послуги, як реєстрація статусу ВПО, надання юридичних послуг, відновлення документів, недискримінаційний доступ до соціальних виплат досі залишається проблематичним. На жаль, наявна реєстрація статусу ВПО не гарантує дотримання всіх прав даної групи осіб.

Роблячи висновки, щодо змістової складової дослідження, варто зазначити, що поставлені на початку завдання дослідження, були виконані.

За допомогою опрацювання вже існуючих досліджень стосовно проблематики адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, а також ознайомлення із нормативними документами, щодо забезпечення даної групи осіб житлом.

Існуючі в Україні соціальні програми забезпечення ВПО житлом у більшості випадків націлені на тимчасову допомогу в розміщенні. Значна частина переселених осіб навіть не ознайомлена з даними можливостями на реалізацію свого права, а ті ВПО, хто є проінформованими не відповідають критеріям заданими в умовах отримання житлової допомоги.

Через низький темп реалізації житлових програм, складність процедури отримання субвенцій на житло та відбудову знищеного майна переважна кількість вимушених переселенців залишаються з проблемами пошуку нового дому. Недосконалість державних стратегій щодо надання фінансової підтримки ВПО, змушує найвразливіших представників ВПО перебувати у непридатних для підтримання нормальної життєдіяльності приміщеннях тимчасового розміщення.

Більшість ВПО, ще на етапі ознайомлення з умовами програм житлового забезпечення розуміють, що отримують негативний результат, а отже відмовляються від спроби. А ті, хто таки зміг подати заяву на розгляд перебувають на стадії очікування відповіді. ВПО, що одноразово спробували пройти через всі бюрократичні етапи та отримали відмову в допомозі зневірилися та сподіваються лише на себе. Виклики, що продовжують ставати на заваді ВПО, вказують на невідповідність програм відносно реальних потреб переселенців.

На жаль, виклики ВПО з наданням житла є характерними для протікання процесів адаптації та інтеграції, а тому потребують комплексних рішень, направлених на їх вирішення. Від вирішення проблем, пов'язаних із сприйняттям ВПО у суспільстві (висвітлення проблеми у ЗМІ) до цілком конкретних економічних програм для задоволення потреб, пов'язаних із житловим питанням (отримання квартири, будинку тощо) та забезпеченням відповідними умовами тимчасові місця перебування ВПО.

В емпіричній частині даної дипломної роботи з використанням методу фокус-групової дискусії було розкрито думки та погляди представників ВПО

стосовно житлових потреб та викликів. Щодо отриманих результатів, то є сенс сказати, що за допомогою аналізу висловлювань фокус-групи було розкрито думки, переживання стосовно житлового питання та досвід в цілому, що дає змогу зрозуміти в якому саме економічному та психологічному стані перебувають ВПО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Загальна декларація прав людини. Прийняття від 10.12.1948. Документ 995_015. Взято з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Конституція України. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua>

Парламентські слухання щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території/ Верховна Рада України. Взято з <https://static.rada.gov.ua>

Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 р. (редакція від 03.07.2020 р.).

Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року. Документ 909-2017-р (2020). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-р>.

Цивільний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356)

А. Л. Свящук. (2018). *Проблеми прав біженців та виклики сучасності*. Харків: ФОП Голембовська О.О. Взято з <https://nlu.edu.ua> Огляд гуманітарних потреб (2017). Взято з <https://reliefweb.int/>

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) (2001). Взято з: <https://www.unhcr.org/ua/внутрішньо-переміщені-особи-впо>

Звіт *Житлові потреби, наміри та можливості ВПО* (01.04.21). Взято з <https://r2p.org.ua/zvit-zhytlovi-potreby-namiry-ta-mozhlyvosti-vpo>

Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (Вересень 2019). Взято з <https://iom.org.ua>

Когатько Ю.Л., Полякова С.В. (2017) *Житлові умови в ієрархії потреб населення*. Взято з <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/152.pdf>.

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Кількість зареєстрованих ВПО станом на 13 квітня 2020 р. Взято з <https://www.minre.gov.ua>

Огляд гуманітарних потреб (2018). Взято з <https://reliefweb.int>

Олександра Слободян. (27.12.2019). *Як виміряти інтеграцію внутрішньо переміщених осіб*. Взято з <https://cedos.org.ua>.

Путінцев А.В., Пащенко Ю.Є. *Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи* (2018). Взято з <http://efm.vsau.org>.

Смаль В. Велике переселення: скільки насправді в Україні внутрішньо переміщених осіб (30 Червня 2016). *Вокс Україна*. Взято з <https://voxukraine.org>

Тетяна Коломієць (2016) Переселенці та “квартирне питання”, або Чому 1,5 млн мігрантів не вплинули на ринок житла в Україні. *Вокс Україна*. Взято з <https://voxukraine.org>

Тітар І.О. *Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця* (2016). Взято з <https://ukr-socium.org.ua>

Country information. IDMC (Жовтень 2020). Взято з <https://www.internal-displacement.org/countries/ukraine>.

Gullahorn, John T., and Jeanne E. Gullahorn. An Extension of the U-Curve Hypothesis. *The Society for the Psychological Study of Social Issues*, (1963), p. 33. Взято з <https://spssi.onlinelibrary>

Harrell-Bond B. *Imposing Aid: Emergency Assistance to Refugees* (1986). New York: Oxford University Press.

Ryan D. et al. Theoretical Perspectives on Post-Migration Adaptation and Psychological Well-Being among Refugees: Towards a Resource-Based Model. *Journal of Refugee Studies* (2008). Vol. 21. № 1. p. 1–18.

The difficulties of counting IDPs in Ukraine. IDMC (2018). Взято з: <https://www.internal-displacement.org>

ДОДАТОК А

Анкета для учасників фокус-групового дослідження

за темою:

Особливості адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб

Вітаємо! Ініціативна група студентів-соціологів НТУУ КПІ ім. Ігоря Сікорського шукає учасників для проведення фокус-групового дослідження за темою: Особливості адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Метою дослідження є подальше висвітлення особливостей та проблемних питань адаптації та інтеграції ВПО. Будемо вдячні за Вашу участь, а також за проходження короткої анкети для подальшої зустрічі.

- 1) Вкажіть, будь ласка, своє ім'я: _____
- 2) Вкажіть, будь ласка, Ваш вік: _____
- 3) Ваша стать:
  - a) Чоловіча;
  - b) Жіноча.
- 4) Чи працевлаштовані Ви зараз? Назвіть, будь ласка, сферу вашої діяльності чи спеціальність: _____
- 5) Чи є Ви переселенцем з Донецької, Луганської області чи АР Крим?
  - a) Так, з АР Крим;
  - b) Так, з Луганської області;
  - c) Так, Донецької області;
  - d) Ні.
- 6) Чи мали Ви досвід працевлаштування до переїзду?
  - a) Так;
  - b) Ні.
- 7) Як змінилась сфера Вашої робочої діяльності або Ваш фах після переїзду?

- a) Повністю змінив(ла) фах/сферу діяльності;
- b) Частково змінив(ла);
- c) Не змінилась, продовжую працювати за фахом;
- d) Не маю досвіду працевлаштування;
- e) Важко відповісти.

Просимо залишити свої контактні дані для подальшого інформування.

8) Фокус-групове дослідження буде зафіксоване на відеокамеру. Чи даєте Ви згоду на зйомку?

- a) Так;
- b) Ні.

9) Чи даєте Ви згоду на обробку наданої Вами інформації?

- a) Так;
- b) Ні.

Оберіть, будь ласка, дату та час (можливість обрати декілька варіантів), коли б Вам було зручно приїхати на зустріч.

10) Можлива дата:

- a) 19.05
- b) 20.05

11) Зручний час проведення:

- a) 18:30
- b) 19:00
- c) 19:30

Дякуємо за проходження анкети! Після опрацювання отриманої інформації з Вами сконтактує рекрутер.